

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В. Н. БАГРІЙ

Професійна підготовка сьогодні проходить важливий етап, важливе становлення, тож існує необхідність у висококваліфікованих працівниках та інтенсифікації діяльності фахівців даної сфери. Становлення професії соціального педагога не позбавлене помилок і протиріч. Питання змісту діяльності професій соціальної сфери є найбільш новим та складним.

Реальна й перспективна галузь професійної діяльності соціального педагога надзвичайно широка і різнопланова. Вона включає різну специфічну соціально-педагогічну діяльність, залежно від об'єкта, на який вона спрямована. І кожен із цих різновидів професійної діяльності соціального педагога повинен бути забезпечений відповідними, адекватними змісту роботи методами, методиками, технологіями.

Доцільно зазначити, що система професійної підготовки соціального педагога корелює із соціальною ситуацією в суспільстві. При цьому провідною метою навчально-виховного процесу є формування мобільного та конкурентоздатного фахівця у галузі соціальної педагогіки (Ю. Галагузова).

Одним із недоліків системи професійної підготовки сучасного соціального педагога, на думку дослідників (Ю. Галагузова, В. Гриньова, І. Зверєва, А. Капська, В. Сластьонін, О. Холостова та ін.), є те, що зміст професійної підготовки майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки переважно орієнтований на засвоєння певного обсягу знань, умінь та навичок і вкрай мало – на формування особистісних якостей фахівця. З огляду на це, у вищій освіті висувається на перший план завдання створення умов, які забезпечують розвиток творчого потенціалу студента та його особистості майбутнього професіонала.

З педагогічної точки зору формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, спрямоване на практичну підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності, базується на гуманістичних засадах, що забезпечує особистісні основи людської життєдіяльності.

Ці обставини дозволяють констатувати наявність суперечностей між:

суспільною потребою у висококваліфікованих фахівцях, які володіють професійними вміннями і навичками в галузі соціально-педагогічної роботи, і недостатнім рівнем організації практичної підготовки у ВНЗ майбутніх соціальних педагогів;

об'єктивною необхідністю цілеспрямованого використання можливостей педагогічної практики у формуванні професійних умінь майбутніх соціальних педагогів і відсутністю теоретичних розробок, технологій цього аспекту підготовки фахівців;

необхідністю розробки ефективних педагогічних умов формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів, які сприятимуть успішному виконанню функцій соціально-педагогічної роботи і недостатньою розробленістю педагогічної технології практичного навчання.

У статті висвітлюється, що оптимізувати розвиток морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога можливо у межах професійної підготовки під час професійно-освітньої системи.

Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики буде здійснюватись ефективно за умови оптимізації розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога.

Обґрунтовуючи педагогічну умову оптимізації розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога, ми спиралась на дослідження Е. Гришина [3], Л. Спіріна [5]. Науковці доводять, що специфіка функціональних педагогічних умінь полягає в тому, що вони завжди виражають ставлення суб'єкта виховання до об'єкта виховання (педагога до вихованця), а отже, містять у собі професійно-етичну кладову. Педагогічні вміння як суб'єктивний людський фактор функціонують на базі моральної вихованості суб'єкта виховання, його світогляду і рис характеру, а тому вони виявляють ідейні, ділові і моральні особистісні якості в змісті його дій [5]. Звідси випливає думка про те, що лише високomorальна особистість може виконувати роботу якісно, професійно, як фахівець, а отже, буде прагнути до вдосконалення професійних умінь.

Уведення інституту соціальної педагогіки в Україні зумовлене гуманізацією суспільного життя, зверненням до людини, необхідністю допомоги у подоланні її моральних, соціальних, економічних,

міжособистісних її проблем, створенням умов для комфорту, адаптації особистості у соціальне середовище, що є головним призначенням соціального педагога. Отже, основна особливість діяльності соціального педагога насамперед пов'язана із гуманістичною місією.

Гуманізм, як відомо, – це вираження людяності в усіх проявах людської поведінки, вибіркоче ставлення до світу, основою якого є визнання людини та її життя як найвищої цінності. Сутність гуманізації визначена основними напрямками: відродженням і новим осмисленням ідеалу свободи особистості, потребою піднесення людини на новий ступінь гуманності, розуму, інтелекту, вивищення людини в ранг цінності. Через поняття гуманізації стверджується головне призначення соціального педагога – створення сприятливих умов для соціалізації особистості. Тому для здійснення гуманної місії він має бути наділений такими властивостями, як повага прав іншої людини, доброзичливе ставлення до всіх людей, захист та підтримка гідності, турбота, порядність, миролюбність, милосердя, альтруїзм.

Студент – майбутній соціальний педагог, уже на першому курсі, проходячи першу в своєму житті практику, стикається із реальністю у різних установах – дитячих будинках, школах-інтернатах, неблагополучних сім'ях, центрах медико-соціальної реабілітації, тобто тих установах, де можна побачити дитячі біди, жорстокість, приниження. Якщо соціальний педагог не буде наділений певними специфічними якостями, про які ми говорили вище, він не зможе сформувати професійні вміння, оскільки у нього будуть відсутні мотиви. Мотиви бувають зовнішні й внутрішні. До зовнішніх ми відносимо: бажання отримати диплом, закінчити вищий навчальний заклад і т. ін. Внутрішні – прагнення допомогти тим, хто цього потребує, хто потрапив у важку життєву ситуацію. Якщо такі мотиви будуть сформовані як домінуючі, тоді в студента виникає інший вид мотивації: потреба стати гарним фахівцем, а звідси і бажання, інтерес до формування та вдосконалення професійних умінь. З метою формування внутрішньої мотивації, необхідно створити студентське середовище, де стосунки будувалися б на основі взаємодопомоги, взаємопідтримки, співчуття, співпереживання, рівної поваги один до одного, тобто підґрунтя для майбутньої професійної діяльності. Розвиток моральних рис особистості дає можливість студенту відчути глибоке задоволення від можливості самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Підготовка студентів до виходу на практику ґрунтується на прищепленні таких моральних якостей як: сумління, обов'язок, честь, відповідальність, безкорисливість, альтруїзм, справедливість, доброта.

З цією метою необхідно створити таке середовище (спочатку в групі, на факультеті, в університеті), де б студент міг виявити згадані риси. Цього можна досягти за допомогою включення їх безпосередньо у моральну діяльність. І лише на основі отриманого морального досвіду у студента з'явиться бажання набувати професійних умінь та навичок. Зміст роботи з формування моральної свідомості і практики студентів як важливої передумови формування професійних умінь ми визначили у таких аспектах: у процесі вивчення навчальних дисциплін, у період соціально-педагогічної практики, у суспільно-моральній діяльності.

У змісті програми навчальних дисциплін ми зафіксували теми, розгляд яких найбільше сприятиме моральному росту майбутнього фахівця, а тому поряд із вивченням основних категорій, понять, студенти засвоюють норми моралі й на цій основі формують ціннісні орієнтації, збагачують особистісне зростання морально-гуманістичним змістом.

Оволодіння морально-гуманістичними цінностями створює сприятливе середовище для входження у професію, для усвідомлення себе в ній духовно і практично вільною індивідуальністю.

Одним із аспектів виховної роботи з формування властивостей особистості є включення студентів у моральну діяльність. Студенти постійно стають учасниками благодійних акцій: «Почуй мене», «Не будь байдужим», «Повір у себе», а також організаторами заходів на рівні групи, інституту, міста. Фестиваль «Ми різні – ми рівні», «Не продавайся, молодь», «День боротьби з насиллям», «Молодь проти СНІДу», «Скажи наркотикам: Ні!». Тут вони мають можливість розумом і серцем доторкнутись до дитячих трагедій, виразити власне ставлення до скаліченої людської долі, проявити співчуття, прийти на допомогу. Організатори акції мали на меті формування комунікативних навичок, які характеризуються високим рівнем комунікабельності, вміння співвіднести свої можливості із особливостями справ, рівнем їх складності, умовами їх проведення. Так формується самостійність, організованість, наполегливість, відповідальність. Організатори таких заходів навчаються взаємодіяти із різними громадськими організаціями, об'єднаннями, установами, і, як результат, студенти набувають умінь, що дозволяють успішно організовувати освітню та операційно-орієнтовану

діяльність. Тут є всі умови для забезпечення трансляції соціальних знань у процес соціально-педагогічної діяльності.

Важливим напрямом роботи соціальних педагогів є волонтерський рух, до участі в якому залучають студентів – майбутніх соціальних педагогів з першого року навчання у вищому навчальному закладі. Волонтерський рух – важлива умова формування морально-гуманістичних цінностей особистості майбутнього фахівця. Добровільно, за покликом серця студенти безоплатно надають допомогу та послуги інвалідам, хворим людям, які опинились у складній життєвій ситуації.

Волонтерів залучають до тієї роботи, що ніколи не буде оплачуватись, проте є дуже важливою. Наприклад, відвідування хворих у лікарні, доставка продуктів людям похилого віку, які вже не можуть вийти з дому, виконання завдань, пов'язаних із організацією масових заходів (участь в олімпіадах, святах перед Різдом тощо), допомога безнадійно хворим людям, індивідуальна терапія з дитиною-інвалідом, робота з дітьми в патологічних умовах.

У змісті найважливіших завдань соціальної педагогіки є визначення кола діяльності волонтера в організації, розуміння потреб як волонтерів, так і організацій, опис обов'язків, опис характеристик людини-волонтера та тих умінь, які необхідні для його роботи. Серед цих умінь – комунікативні, організаторські, профілактичні, психокорекційні та ін.

Серед студентів-волонтерів ми провели анкетування: чому вони вирішили зайнятися такою діяльністю. Відповіді були такими: допомагати людям, які цього потребують (61%), прагнення навчитись чогось нового (46%), бажання мати певне заняття (31%), прагнення познайомитися з новими людьми (29%), бажання відплатити людям за добро добром (11%), хочу боротись з певною проблемою (7%), у мене є вільний час (4%). Для студентів – майбутніх соціальних педагогів – волонтерство перетворюється в елемент особистісно-професійного зростання, набуття нових знань, умінь, навичок, їхнього вдосконалення, утвердження у майбутніх фахівців гуманного ставлення до людей.

Формуванню рис благородної, гуманної, доброзичливої, добропорядної емпатійної особистості сприяє метод прикладу. Ми визначили кращих соціальних педагогів як наставників у період практики, знайомили студентів із досвідом роботи. Вони демонстрували свої навички, розглядаючи конкретні приклади із практики роботи, власним прикладом показували самовідданість справі, альтруїзм, великодушність, прагнення допомогти нужденному. Соціальні педагоги робили акцент на тому, що поштовхом до вдосконалення професійних умінь є, насамперед, сформовані гуманні мотиви. У цьому – особливість соціально-педагогічної роботи. Ще один важливий метод, який використовували у роботі для формування морально-гуманістичних рис, – це переконання. Тут необхідно навести аргументи, факти і приклади, які б переконували в тому, що морально-гуманістичний компонент – це частинка майбутньої професії соціального педагога. Адже з перших днів роботи в установі він зіткнеться із чисьом нелегкою життєвою ситуацією, яку з черствим серцем, байдужістю не відчуєш, не сприймеш.

Результати розвитку моральних рис особистості ми можемо побачити на захисті педагогічної практики, де студенти демонструють творчі роботи, захищають проекти, в яких відчувається щире співчуття до людських проблем, прагнення змінити життя людей на краще. А щоб це можна було зробити, необхідно бути гарним фахівцем, а отже, удосконалювати професійні вміння.

Досвід переконує, що морально-гуманістичне спрямування навчальних дисциплін та педагогічної практики є підґрунтям для формування особистості майбутнього фахівця з високим рівнем культури. Для соціального педагога це означає любити людей, уміти з ними взаємодіяти на основі високих моральних цінностей, отримувати від цього задоволення, виявляти рішучість, наполегливість у відстоюванні прав людини, виявляти безкорисливість, сумління, чесність, порядність у професійних діях. Майбутній професійний педагог, який наділений цими рисами, обов'язково буде прагнути до професійного зростання, вдосконалення професійних умінь. На першому курсі, коли студент ще не ознайомлений із технологіями, методиками соціально-педагогічної роботи, ми націлювали його на те, щоб, перебуваючи на ознайомлювальній практиці, він був не тільки спостерігачем, а прагнув до усвідомлення проблеми, що виникла у людини, розуміння її стану, почуття, спробував прожити проблему разом із тим, у кого вона виникла. Такий підхід сприяв тому, що у студента з'являється бажання набувати професійних умінь.

Розвиток моральних засад професійного становлення майбутнього соціального педагога забезпечувався гуманністю стосунків «викладач – студент», «студент-студент», «студент-група». Як засвідчують дослідження, лише у високоморальних стосунках може проходити процес формування гуманної особистості.

Оцінка діяльності соціального педагога повинна здійснюватись за її реальними результатами з урахуванням стажу, накопиченого досвіду роботи та на основі глибокого аналізу процесу діяльності, а також думки учнів, колег, працівників закладів, які причетні до соціально-педагогічної діяльності. Під час аналізу беруться до уваги початковий рівень стану проблеми, досягнуті результати, особливості соціально-педагогічної діяльності, її новизна. Аналізуючи рівень професіоналізму соціального педагога, потрібно оцінити розвиток його особистісних, морально-психологічних якостей, оскільки даною професією можна оволодіти лише в індивідуально - особистісному контексті [1, с. 65].

Таким чином, готовність соціальних педагогів до виконання професійної діяльності необхідно розглядати на трьох рівнях:

особистісна готовність соціального педагога;

процес діяльності (в якому втілюються теоретична і технологічна готовність педагога);

результативність діяльності.

Функціонально розрізняють такі складові готовності спеціаліста до професійної діяльності: морально-психологічна або мотиваційна, науково-теоретична і практична. Сукупність потреб та мотивів, що характеризують спеціаліста, складають його мотиваційно-потребову сферу. Структура мотиваційної сфери фахівця, який досягнув вищого рівня сформованості особистості, передбачає наявність у нього домінуючих мотивів, які підпорядковують собі інші потреби і мотиви, що набувають у його життєдіяльності провідне значення.

Морально-гуманістична функція є інтегральною, вона поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

Морально-гуманістична функція, на думку Н. Сейко, як своєрідна концентрація всіх інших функцій, надає роботі соціального педагога високого гуманістичного сенсу, гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного існування людини, групи, прошарку. Ідея досягнення ґендерної рівності як фактора сталого суспільного розвитку пронизана гуманістичною спрямованістю. Освіта з урахуванням ґендерного підходу – головне завдання для ґендерної рівності, оскільки вона впливає на способи трансформації суспільних норм, знань, умінь, а також тому, що освітні системи та їх елементи (школи, вчительський склад, підручники, дослідницькі інститути тощо) наділяють владою дівчат і хлопців та слідкують за врівноваженням існуючих ґендерних ієрархій [4, с. 115].

Мотиваційна готовність виражається у загальній орієнтації на професії типу «людина-людина», в подальшому формуванні мотиваційно-цілісного ставлення до професії соціального педагога і соціального працівника. Практична ж діяльність формує його соціальні й професійні позиції. Вона пов'язана з виконанням різноманітних соціальних ролей: посередника поміж дітьми і дорослими, поміж сім'єю й соціальними службами; радника, друга, експерта, психотерапевта, помічника та ін. Оволодіння різними ролями визначає рівень професійної компетентності соціального педагога, що характеризує єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення соціально-педагогічної діяльності [1, с. 8].

Соціально-педагогічна діяльність спрямована на розвиток і саморозвиток особистості, створення умов найбільшого сприяння та психологічного комфорту. Соціальний педагог допомагає людям у їх повсякденному житті, забезпечує консолідацію всіх сил і можливостей суспільства щодо конкретного громадянина, розвиваючи його активність як суб'єкта цього процесу. Отже, соціальна допомога повинна мати активний характер і сприяти залученню до соціальної роботи як самих клієнтів, так і соціальних працівників, зокрема соціальних педагогів. Вона спрямована на поступове створення своєрідного механізму саморозвитку, що сприяє виявленню взаємної турботи та взаємодопомоги, милосердю, послабленню соціального і міжнаціонального напруження, формуванню сприятливого мікроклімату в соціумі [2].

Особистість соціального педагога як професіонала вирізняє його гуманістична спрямованість. Ця характеристика допомагає у професійному становленні, розвитку, саморозвитку інших характеристик та якостей, необхідних для ефективної соціально-педагогічної діяльності. Для соціального педагога характерна орієнтація на особистість клієнта як на найвищу цінність, усвідомлення й прийняття самоцінності особистості клієнта, її неповторної індивідуальності та творчої суттєвості.

Гуманістична спрямованість особистості соціального педагога включає інтереси, нахили, ідеали, світогляд, переконання, що є стимулом для подальшої мотивації до професійної діяльності. Гуманістична спрямованість особистості закладена в характеристиці «Я-образ» соціального педагога.

Звісно, що вирішальну роль у розвитку людини мають її уявлення про себе – «Я-концепція», основним ланцюгом якої є самоцінність. Прийняття своєї «самості» – передумова до більш повного та адекватного прийняття інших людей. Тому «Я-образ» соціального педагога повинен включати позитивне ставлення до самого себе, високу позитивну самооцінку, прийняття себе, очікування позитивного ставлення з боку партнера. Особливістю «Я-образу» є висока адаптивність соціального педагога, яка передбачає відкритість у спілкуванні, здатність сприйняти іншу людину, бажання допомогти їй, підтримати, захистити [6].

Існують різні форми гуманістичної спрямованості: потяг (маловиразна потреба до занять соціально-педагогічною діяльністю); бажання (усвідомлене прагнення соціального педагога до соціально-педагогічної діяльності); ідеал (прагнення до конкретного образу); світогляд (систему поглядів, уявлень та понять про світ, його закономірностей, про навколишні людину явища, природу та суспільство); переконання (найвища форма спрямованості особистості соціального педагога).

Для становлення соціального педагога як професіонала важливо гуманістичну спрямованість його особистості розвинути до гуманістичної системи світогляду та переконань у необхідності надання допомоги людині, зміни ситуації. А цей розвиток можливий тільки через розвиток морально-гуманістичних якостей особистості соціального педагога, таких, як альтруїзм, доброта, справедливість, терпимість, порядність, відповідальність, обов'язок, честь, гідність тощо.

Список використаної літератури

1. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник [для вищ. навч. закладів] / Л. М. Завацька ; М-во освіти і науки України. – Київ : Слово, 2008. – 240 с.
2. Гриньова В. М., Ярьсько К. В. Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / В. М. Гриньова, К. В. Ярьсько. – Харьков : Крок, 2003. – 32 с. – Режим доступу : <http://socpedagogika.narod.ru/spd.html>. – Назва з екрану.
3. Гришин Э. А. Теория и практика профессионально-этической подготовки учителя в системе высшего педагогического образования : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / Э. А. Гришин. – Москва, 1981. – 342 с.
4. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: [методичний посібник] / Н. А. Сейко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 260 с.
5. Спирин Л. Ф. Формирование профессионально-педагогических умений учителя-воспитателя / Л. Ф. Сирин. – Ярославль, 1976. – 132 с.
6. Специфіка моральних відношень у соціально-педагогічній діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://softacademy.inpu.edu.ua/Programs/Profesiyna_etika/2_1.html. – Назва з екрану.